

การพัฒนาที่ยั่งยืนยังต้องปฏิรูป

เมื่อกล่าวถึงการพัฒนา(Development) ความหมายสำคัญที่สื่อถึงคือ การทำความเจริญ การเปลี่ยนแปลงในทางที่เจริญขึ้น การคลี่คลายไปในทางที่ดี ส่วนในทางปฏิบัตินั้นหมายถึง ทำให้เจริญ กล่าวคือ ทำให้เติบโตงอกงามมากขึ้น(พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525:238.)

นอกจากนี้ “การพัฒนา” เองยังแฝงเต็มไปด้วยวาทกรรม (Discourse) ที่มีจุดมุ่งหมาย (Purpose) หลัก 3 ประการ ประกอบด้วย

- 1) เพื่อให้สิ่งใดสิ่งหนึ่งดำรงคงอยู่ให้นานที่สุด
- 2) เพื่อให้สิ่งใดสิ่งหนึ่งเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น และ
- 3) เพื่อให้เกิดนวัตกรรม(Innovation)ขึ้นในสังคม

ที่ผ่านมา การพัฒนาได้สะท้อนฉายภาพให้เห็นความล้มเหลวเชิงระบบในหลายลักษณะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาอันเนื่องมาจากการพัฒนาขาดความยั่งยืน(Sustainable) รวมทั้งความเสื่อมถอยและภาวะไร้สมดุลของสรรพสิ่ง ทั้งนี้สาเหตุเพราะการพัฒนามีจุดมุ่งเน้นไปที่ด้านใดด้านหนึ่งมากเกินไป จนมีลักษณะแยกส่วนขาดการบูรณาการ(Integration) อย่างเป็นองค์รวม(Holistic)ทุกภาคส่วน

ด้วยตระหนักในพิษสงของความผิดพลาดจากผลของการพัฒนาในอดีต ทำให้ประเทศไทยเกิดแนวคิดปรับเปลี่ยนทิศทางการพัฒนา โดยเฉพาะในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) เป็นต้นมาต่อเนื่องจนถึงแผนฯ 9 (พ.ศ.2545-2549)ซึ่งเป็นแผนฯที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน ได้หันกลับมาให้ความสนใจกับ “ทรัพยากรมนุษย์” หรือ “คน” มากขึ้น โดยเน้นให้คนเป็น “ศูนย์กลาง” การพัฒนาและมุ่งผลการพัฒนาที่มีความ “ยั่งยืน” มากยิ่งขึ้น

เมื่อคนคือหัวใจสำคัญของการพัฒนา ดังนั้น เพื่อพลิกผันสถานการณ์อันเลวร้ายจากน้ำมือของการพัฒนาในช่วงที่ผ่านมา จึงจำเป็นจะต้องตระหนักเป็นอย่างยิ่งว่า ผลสำเร็จของการพัฒนาจะเกิดขึ้นได้อย่างยั่งยืนนั้น จะต้องมีการปฏิรูปกระบวนการของการพัฒนาทุกส่วนไปพร้อมกัน

จากประสบการณ์ในการทำงานวิจัยเชิงคุณภาพ(Qualitative Research) ที่ผ่านมาของผู้เขียน ซึ่งได้พยายามสร้างพื้นที่ร่วมในการแสวงหาแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสม ภายใต้หลักแนวคิดของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) พบว่า หากเราต้องการผลการพัฒนาที่สอดคล้องเหมาะสม อย่างลงตัว และมีความเป็นจริงในทางปฏิบัติ (Practice) พร้อมกับการพัฒนาแบบต่อเนื่องอย่างยั่งยืน เราควรปรับเปลี่ยนแนวคิดในการทำงานด้านการพัฒนาในหลายส่วน ดังนี้

- 1) การพัฒนาจะต้องเป็นสมบัติของ “ชุมชน” กล่าวคือ เป็นความต้องการของชุมชนที่เกิดจากความตระหนักร่วมกันของคนในชุมชน ทั้งนี้ชุมชนคือผู้ดำเนินการพัฒนาเองทั้งหมดในทุกขั้นตอน ภายใต้แนวคิดและระเบียบวิธี (Methodology) ของชุมชนเอง ผ่านองค์ความรู้และภูมิปัญญาชาวบ้าน
- 2) นักวิจัยและพัฒนา ควรมีบทบาทเป็นเพียงผู้ “เติมเต็ม” ในสิ่งที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาแต่ชุมชนยังไม่สามารถเข้าถึงได้ เป็นส่วนหลอ่ล้นเพื่อให้การดำเนินงานพัฒนาเป็นไปอย่างมีทิศทาง มีเหตุมีผล และเกิดผลจริง ทั้งนี้ นักวิจัยและพัฒนาถูกกำหนดให้เป็นผู้ “แปรรหัส” ของปรากฏการณ์การพัฒนาที่เกิดขึ้น แต่ไม่ใช่ผู้ที่อยู่ในฐานะ “วิพากษ์” ปรากฏการณ์ดังกล่าว โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้สิ่งที่เกิดขึ้นและแสดงออกมานั้นมีบรรยากาศการนำเสนอเป็นวิชาการมากขึ้น

3) เจ้าหน้าที่รัฐ มีบทบาทเป็นเพียงผู้อำนวยความสะดวก(Facilitator) เพื่อสนองต่อความต้องการ บรรลุเป้าหมายร่วมกันของชุมชน

4) ปัจจัยสนับสนุนอื่นๆ เช่น งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ เทคโนโลยี ฯลฯ ที่จะเติมเต็มเข้าไป จะต้องเป็น ปัจจัยสนับสนุนรองในการดำเนินงานพัฒนาของชุมชน ทั้งนี้ปัจจัยหลักจะต้องเกิดจากทุนทางสังคม(Social Capital)ของชุมชน ที่ชุมชนจะสามารถนำมาใช้เพื่อให้เกิดผลในการพัฒนาที่เหมาะสมได้

ดังนั้น การพัฒนาใดๆ ก็ตามหากต้องการผลสำเร็จอย่างยั่งยืน จำเป็นต้องให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทในฐานะ “ตัวแสดงหลัก” ในทุกขั้นตอน โดยมี “สิ่งแปลกปลอม” จากภายนอกชุมชนดังที่กล่าวมาเป็นเพียงปัจจัยเอื้อ เป็นผู้ช่วยเหลือ อำนวยความสะดวก เติมเต็ม และเป็นผู้ถอดรหัสของปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้น

ที่สำคัญ การพัฒนาที่เกิดขึ้นภายใต้ทุนทางสังคมและบริบท(Context)ของชุมชน ควรจะไปตามแบบฉบับเฉพาะขององค์ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชน ทั้งนี้เพราะว่า การพัฒนาที่เกิดขึ้นจริงในทางปฏิบัติของสังคมไทยไม่จำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีขั้นสูงหรือใช้ทักษะความรู้ทางวิชาชีพเฉพาะเท่านั้น รวมทั้งไม่ต้องยิ่งใหญ่ เลิศหรูหรือล้าสมัยตามแบบคิดของคนนอกชุมชน หรือตามกระแสของความทันสมัย(Modernization)เหมือนที่ผ่านมา

อนึ่ง ในการพัฒนานั้นต้องถือว่า “ความล้มเหลว” ก็คือการพัฒนาในรูปแบบหนึ่ง เพราะการพัฒนาโดยชุมชนแท้จริงแล้วความล้มเหลวคือ บทเรียนในการก้าวไปสู่ความสำเร็จ ดังนั้น การถอดความรู้(แปรรหัส)ต้องระบุให้ชัดเจนถึงความล้มเหลวที่เกิดขึ้น เพื่อให้สามารถพัฒนาต่อยอดไปสู่ความสำเร็จได้ในขั้นต่อไป

ในเมื่อสังคมไทยกำลังถามหา “การพัฒนาที่ยั่งยืน” จากประสบการณ์แห่งความล้มเหลวของการพัฒนาที่ผ่านมา จึงควรถึงเวลาแล้วที่เราต้องปฏิรูปกระบวนการพัฒนาทั้งหลาย โดยเฉพาะ “แนวความคิดการทำงาน” เพื่อปรับเปลี่ยนบทบาทให้ถูกต้องเหมาะสม

นักการเมืองและเจ้าหน้าที่รัฐ ควรเดินลงจากเวที เพื่อให้ “ชุมชน” ก้าวขึ้นไปแสดงอย่างเต็มตัว พร้อมกับให้พวกเขาเหล่านั้นประกาศ “จุดยืน” และ “ความต้องการที่แท้จริง” พร้อมกับ “แนวทาง” ในการบรรลุเป้าหมายด้วยภูมิรู้ตามแบบฉบับของพวกเขาเอง ซึ่งหากเป็นดังนี้ การพัฒนาที่เกิดขึ้นจะมีความเหมาะสม เกิดผลจริงในทางปฏิบัติ และก้าวไปสู่ความยั่งยืนได้ในที่สุด

ธวัชชัย เฟ็งพินิจ

มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต ศูนย์หนองคาย

ตีพิมพ์ครั้งแรก นสพ.มติชนรายวัน ปีที่ 28 ฉบับที่ 9886 วันที่ 4 เมษายน 2548 หน้า 10